

UDK 821.163.42.09 Vida, V.
Pregledni rad
Primljen 1. siječnja 2015.
Prihvaćen 1. rujna 2015.

JASNA ŠEGO

KBF Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, 10000 Zagreb
jasna_sego@hotmail.com

EGZISTENCIJALNI, DUHOVNI I ESHATOLOŠKI OBZORI VIKTORA VIDE

Pjesnik, esejist, kritik i prevoditelj Viktor Vida (1913. – 1960.) jedan je od najboljih i najuglednijih hrvatskih emigrantskih pjesnika. Stvaralac je nezavidne sudbine, tragičnoga osjećanja života i tegobnoga životnog puta. Njegovo je pjesništvo tematski raznoliko, višeslojno i kompleksno. Tematski je usmjereno na zavičaj, događaje iz Biblije, skrivenoga Boga, anđele, egzistencijalnu tjeskobu i smrt. U Vidinoj „domovinskoj“ i „emigrantskoj“ fazi do izražaja dolaze sljedeći motivi: nostalgичno sjećanje na djetinjstvo i rodnu Boku, poistovjećenje lirskoga subjekta sa zavičajnim krajolikom kao kulturnom i ontološkom kategorijom; prognanička sudbina, životne teškoće, samoća, patnja, nemiri i strah lirskoga subjekta, neprilagođenost argentinskome krajoliku; osjećaj izopćenosti, iskorijenjenosti, disocijacija i melankolija lirskoga subjekta; traganje za identitetom koji je u tuđini izgubio svoju usidrenost; život i smrt, čežnja za nadilaženjem prolaznosti; religiozne misli, doživljaji i aluzije, biblijske asocijacije, trpljenje i kršćanska suosjećajnost, tiha povjerenja i sumnje, prigovor šutnji Neba; otajstveni i skriveni Bog, Bog kao jedini sugovornik potresena pojedinca, zahvaljivanje i skrušenost pred Bogom; transcencija i eshatološke vizije. U Vidinoj su poeziji razvidni utjecaji impresionizma i hermetizma. Svojim je egzistencijalnim temama, širokim duhovnim obzorima, religijskim nadahnućima, kršćanskom eshatološkom motivikom i religiozno tihim povjerenjima Viktor Vida umnogome obogatilo ne samo religioznu, nego i cjelokupnu hrvatsku liriku.

Ključne riječi: zavičaj, smrt, tragično osjećanje života, biblijski motivi, skriveni Bog

1. Uvod

Opće je mjesto hrvatske kulture zanemarivanje talenata, neuvažavanje iznimnih osobnosti, nepriznavanje darovitosti. Govoreći o nepravdi književne povijesti prema hrvatskim veličinama, Božidar Petrač ističe: „Naša je književna i kulturna povijest često bila vrlo okrutna. Osobito prema teškim intelektualnim, moralnim i intimnim dramama hrvatskih književnika, publicista i kulturnih djelatnika koje je nakon 1945. naprosto izbrisala iz svoje memorije ili pak nepodnošljivom lakoćom posve marginalizirala i anatemizirala (Petrač, 2006: 98). Iako je Petrač posve u pravu, ipak bismo danas mogli ustvrditi da je Viktor Vida sve svjetlija zvijezda na svodu hrvatske književnosti. Rođen je u Boki kotorskoj, živio je u Zagrebu, u Rimu, u Argentini (od 1948. do 1960.), kada je svojevolumeno otišao u smrt, pod kotače vlaka. Bio je osuđen na samoću, gorčinu, nerazumijevanje i trpljenje.

Nakon pada komunizma u Hrvatskoj je za Viktora Vidu porastao interes. U domovini se tiskaju izbori iz njegovih djela (pjesme, eseji, feljtoni, kritike), o njegovu se djelu pišu kritike, prikazi, eseji i studije.

Viktor Vida bio je Bokelj, europejac, građanin svijeta, sjajno obrazovan, poliglot. Jedan je od ponajboljih hrvatskih pjesnika od početaka do danas.

2. Životni i pjesnički put Viktora Vide

Viktor Vida rodio se u Kotoru 1903. godine. U Kotoru i u Podgorici po-
hađao je pučku školu. Maturirao je u Podgorici 1932. U Zagrebu je diplomirao
južnoslavenske književnosti, talijanski jezik i književnost te francuski i ruski
jezik. Znao je španjolski te se služio njemačkim i engleskim jezikom. Kao
stipendist Talijanskog zavoda za kulturne veze 1938. odlazi u Rim. Godine
1939. radi kao knjižničar u Istituto di Cultura Italiana u Zagrebu. Godine 1941.
radi kao predavač na Prvoj muškoj gimnaziji u Zagrebu. Godine 1942. odlazi
u Veneciju pa u Rim (gdje radi u Talijansko-hrvatskoj novinskoj agenciji).
U Argentinu emigrira 1948., gdje se 1960. bacio pod vlak.

Do odlaska u Italiju (1942. godine) Vida je objavio tridesetak pjesama.
U Zagrebu se družio s „gričanima“ (ljubiteljima skladne forme) Wiesnerom,
Ujevićem, Polićem, Majerom, Alfirevićem. „On je možda bio blizak Griča-
nima po nekim duševnim sklonostima, kao što su idiličnost i osamljenost,
a izražajno je bio prilično daleko od njih, i s vremenom će bivati sve dalji i
samostaljniji. U tuđini će gotovo posve zaboraviti na izražajne osobitosti svo-
jih nekadašnjih pjesničkih drugova i tek tu i tamo poteći će iz njegova pera

pokoja kitica koja će nas podsjećati na *Hrvatsku mladu liriku* i Matoševu školu“ (Milićević, 1994: 274-275).

Vidino se stvaralaštvo obično dijeli na dvije faze: domovinsku (koja traje od 1932. do 1942.) i emigrantsku (od 1948. do 1960.). Razdoblje od 1942. do 1948. (do dolaska u Argentinu) obilježeno je stvaralačkom šutnjom. Od kraja četrdesetih godina 20. st. „kao da su se u pjesniku otvorili tajanstveni izvori, koji su sve dotad, pritajeno u njemu živjeli, čekajući svoj pravi čas“ (Milićević, 1994: 275).

U Buenos Airesu Vida je objavio dvije zbirke pjesama: *Svemir osobe* (1951.) i *Sužanj vremena* (1956.). Dvije godine nakon smrti sabrane mu je pjesme priredio i izdao Vinko Nikolić (1962.). S Ivom je Bogdanom supotpisao 1954. knjigu *Obrana hrvatske cjelokupnosti i javnih radnika*. Prevodio je Rilkea, Valeryja, Supervillea, Michauxa i Quasimoda.

Viktor Vida bio je čovjek širokih vidika, iznimno kreativan i svestran: „Bio je ljubitelj i poznavalac glazbe i likovne umjetnosti, strastveni čitatelj, nadareni glumac i dovitljivi imitator, vedri zabavljač i neumorni pjevač. Posjedovao je dušu dobrog, dobrog i velikog djeteta“ (Nikolić, 1996: 299).

3. Recepcija Viktora Vide

Usprkos preprekama, za Vidu se i u domovini znalo te se o njemu govorilo s poštovanjem. U čitanci Mate Ujevića *Plodovi srca i uma* iz 1941. godine Vidina je pjesma *Majke oblaci, jeleni...* U Trogančičevoj *Antologiji hrvatske poezije* (Rim, 1953.) Vidine su pjesme *Arkada*, *Elegija*, *Ex voto* i *Staklena spirala*. Vinko Nikolić uvrstio ga je u antologiju *Pod tuđim nebom* (1957.) Godine 1966. Vida ulazi u Mihalićevu, Pupačićevu i Šoljanovu *Antologiju hrvatske poezije dvadesetog stoljeća od Kranjčevića do danas*. Godine 1969. o njemu piše Vlatko Pavletić, a 1970. sa šest pjesama ulazi u Pavletićevu *Zlatnu knjigu hrvatskoga pjesništva*. Mirko je Rogošić 1971. priredio Vidinu zbirku pjesama *Otrovane lokve*. Iste godine Ante Stamać piše o Vidi u *Telegramu*, a Danilo Čović u *Republici*. Godine 1981. o Vidi piše Marijan Matković u *Forumu*, a godinu dana kasnije isti autor objavljuje Vidine pjesme, zajedno s djelima Olinka Delorka i Ota Šolca, u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (u knjizi 139). Godine 1983. o Vidi piše Zdravko Zima u *Vjesniku*, a 1986. Dubravko Horvatić u *Zrcalu zbilje*. O *sužnju vremena* nadalje pišu Novaković, Donat, Petrač. Godine 1992. izlazi Vidina *Duhovna Hrvatska*, 1994. njegove *Izabrane pjesme*, a 1996. *Kruh samoće*. Branimir Donat je 2006. godine priredio knjigu književnih kritika o Vidi, a 2012. je

objavio *Sabrana djela Viktora Vide*. Sa Šoljanovih dana *Nova Istra* 2014. godine donosi tematski blok posvećen Bokelju. Vida je prisutan u svim temeljnim književnokroatističkim priručnicima objavljenim u posljednjih dvadesetak godina (u povijestima hrvatske književnosti, u Leksikonu hrvatske književnosti i Hrvatskoj književnoj enciklopediji).

4. Progonstvo, patnja i gorčina darovitog emigranta

O značaju i posebnosti Viktora Vide u hrvatskoj kulturi i u hrvatskoj emigraciji Boris Maruna piše: „Viktor Vida je svojom lirikom i svojim životom posve originalna i samostalna pojava u suvremenoj hrvatskoj književnosti. On je eksepcionalna pojava; njega je nemoguće opredijeliti, a da se pri tom ne učini pogreška i njemu samom ne nanese, post mortem, jedna nepravda više. Unutar hrvatske emigracije, uz Meštrovića i Kljakovića, Vida je predstavljao trećeg čovjeka, koji je emigraciju prihvatio iznutra, bez vanjskog pritiska i stvarne nužde, koja je diktirala sudbinu većine naših poratnih izbjeglica“ (Maruna, 2006: 76).

Lucijan Kordić spominje dugu tradiciju hrvatske političke i ekonomske emigracije: „Od dalekih turskih zavojevača iz XV. stoljeća pa preko austrijsko-ugarskoga pritiska i eksploatacije do pobješnjele antihrvatske tiranije dviju Jugoslavija: kraljevske i komunističke, obje velikosrpske, i hrvatski narod je postao izbjeglički, lutalački i emigrantski narod; natjeran u emigraciju u prvom redu brutalnom političkom silom i grubim ekonomskim iskorištavanjem. U svojoj nevjerojatno glomaznoj dvomilijunskoj misiji, kreće se i pluta od Jadranskih žala do Nove Zelandije i Ognjene zemlje, do srebrne zemlje Argentine na rubu Atlantika, koja u teškim danima 1948. daje blagonaklono utočište i hrvatskome pjesniku Viktoru Vidi“ (Kordić, 2006: 67).

Viktor Vida završio je svoj život daleko od svoje domovine. U emigraciji su umrli i Janko Polić Kamov (1910. u Barceloni), Ljubo Wiesner (1951. u Rimu), Srećko Karaman (1964. u Buenos Airesu). Viktor Vida poginuo je u Buenos Airesu 1960. Pokopan je na buenosaireškom groblju Chacarita. Na grobu mu je uklesan napis *Ars longa, vita brevis*. Ekshumiran je 6. prosinca 1965; ostaci su njegova tijela, po želji Vidine udovice, kremirani.

U dalekoj Argentini Vida često misli na svoj zavičaj te mu se neprestano vraća: „maštom se neprestano prenosi u svoj rodni kraj; Boku Kotorsku, koju ne može zaboraviti; koju mu ništa ne može nadoknaditi. Ustvari, taj veliki i mali kozmos njegova mladenaštva, taj psihološko-biološki kružok postaje

jedan cijeli bogati i čarobni rezervoar, koji hrani njegov život i njegovu poeziju tokom emigracije. Pjesnik je pun emfatičnog ponosa na svoje domaće ognjište te se u jednome času nadahnuća javno povjerava: ‘Rođen sam u Kotoru, velikoj smeđoj tvrđavi, ali kada me pitaju za zavičaj, kao što prsti traže i otkidaju najljepši cvijet, moja duša odabire Perast... Moj zavičaj nema što zavidjeti bijeloj Grčkoj, gdje blizanci vode konje pokraj hrama’ (Kordić, 2006: 67-68). O čvrstoći Vidine odluke da ostane u slobodnome svijetu, piše Ivo Lendić: ‘Mogao se vratiti u zarobljenu domovinu, ali on nije ni časka kolebao, kad je trebalo izabrati između sirenskih glasova novih gospodara, t. j. novih tlačitelja Hrvatske, koji su svima nudili ‘amnestije’ i ‘položaje’, ako se poklone, ili pak teškoga i gorkoga kruha na stazama progonstva, odnosno emigracije, koje su ipak značile mogućnost borbe za oslobođenje Hrvatske’ (Lendić, 2013: 70). Vida se, dakle, odlučio za slobodu i tvrdi emigrantski kruh.

Marijan Matković istaknuo je da je Vidu ‘emigracija kao čovjeka očito mrvila, a kao pjesnika ona ga je čeličila, obogaćivala patnjama i rijetkim blaženstvima’ (Matković, 2006: 93). Matković Vidinu patnju i bol zbog odvojenosti od domovine drži iznimno nadahnjujućom i pjesnički plodonosnom: ‘Kao što Matoš, pa ni Ujević, nikada ne bi bili ono što jesu u hrvatskoj književnosti bez svojih dužih gladnih i kruhoboračkih emigrantskih boravaka u Parizu, Vida bez svoje emigrantske patnje, dugih osama i izolacija – nikada ne bi razvio sve svoje pjesničke mogućnosti do dimenzija i dubina iskonske gramatike. Nekako pred smrt kao da je i sam lucidno spoznao ‘bijedu i sjaj’ svoje pjesničke emigrantske sudbine’ (Matković, 2006: 93).

Emigracija je, dakle, bila Vidin svjesni izbor; između tlačiteljskoga jugoslavenskog komunističkog režima i širokih vidika slobodnoga svijeta Vida je izabrao ono drugo. Taj je izbor implicirao patnju zbog odvojenosti od zavičaja, osamljenost i gorčinu emigrantskog kruha, ali i dubinu nadahnuća i stvaralaštva te izuzetno vrijedne i originalne književne plodove.

5. Nemoć jezika i odustajanje od života

Umoran od života, Vida je u *Fragmentima jedne intimne biografije* (objavljenim u *Pečatu* br. 5-6, lipanj 1939.) anticipirao svoju smrt: ‘Dosadilo mi je ovako živjeti. Bez cilja i prave svrhe. Ja vidim kako s mnogim stvarima oko mene nije sve kako bi trebalo da bude. Da znam pozitivno da ljudi ne bi pravili šale na moj račun, tumačeći moj čin nekakvim mutnim kompleksima, rastao bih se galantno od ove zemlje. Eto, razmišljam, ne daju čovjeku ni s mirom umrijeti’ (Vida, 1995: 232).

Vidu je razdirala samoća, egzistencijalna zebnja, patnja. Nije bio dovoljno snažan nositi svijet na svojim ramenima; u smrti je našao smirenje.

Lendić razmišlja o ulozi pjesnika u svojem vremenu te ističe Vidino suosjećanje s patnjama i trpljenjem hrvatskoga naroda i njegovu borbu za slobodu: „Pjesnik je svojom osjećajnošću, svojom profinjenom sensibilnošću, svojim uzvišenim osjećajem za pravdu, svojom intelektualnom superiornošću savjest, termometar, barometar i najprecizniji seizmograf svoga vremena. Tako i hrvatski prognani pjesnik Viktor Vida nije radio i trpio samo za sebe i zbog sebe. Trpio je i zbog drugih i za druge. Sudjelovao je svojom fizičkom prisutnošću i svim svojim moralnim i intelektualnim moćima u redovima suvremene hrvatske emigracije i pripadao joj svjesno, dušom i srcem. Ideali potlačenoga hrvatskog naroda za duhovnu, socijalnu političku i ekonomsku te državnu slobodu, bili su i njegovi ideali“ (Lendić, 2013: 68). Vinko Nikolić citira ulomak iz pisma Viktora Vide (od 8. srpnja 1958.) koje govori o važnosti pjesničkoga napajanja na vrelu domaćega jezika: „Svima nama naša stara domaća riječ pretvara se postepeno u slutnju, i ne vratimo li se na vrijeme, da se osvježimo, okupamo u našim jezičnim vrelima, osiromašit' ćemo potpuno, da se jednom, na smrtnom krevetu, u ono nekoliko trenutaka oprostaja sa svijetom, koji će nam možda izgledati kao neka duboka vječnost, opet obogatimo preobražajem, u kojem sve, pa i poezija prelazi u divnu muziku“ (Nikolić, 1996: 297). Cvjetko Milanja Vidino svojevoljno skončanje pod kotačima vlaka tumači njegovom nesposobnošću prilagodbe novome argentinskome krajoliku te presušivanjem jezičnoga vrela s kojega se napajao (tj. heideggerovskim poimanjem jezika kao „kuće bitka“). Kad je zamro jezik, umrla je i poezija pa ni tjelesna egzistencija nije više imala smisla. Porazen pred jezikom, ističe, Milanja, Vida je porazen i pred životom: „svjestan kapitalne uloge jezika, odnosno biti – u jeziku, on se odlučio na samoskončanje, više kao oblik protesta nego kapitulacije, više kao poraz pred jezikom koji mu izmiče u drugotnost, pa tako gubi i svoj pjesnički identitet i smisao; nego kao protest protiv bijedna života, više kao smrt jezikom nego smrt životom. Za Vidu bi se dakle moglo reći da ga je jezik kaznio zbog toga što se od njega donekle otuđio. U ovom je slučaju kazna jezikom postala kobna i u poetskom i u životnom smislu“ (Milanja, 2013: 61).

Marijan Matković Vidin svojevoljni odlazak u smrt objašnjava potrešnošću, iscrpljenošću svih motiva: „Čini se – Viktor Vida završava svoj život u trenutku kada je poetski iscrpao sve svoje motive, kada ni smrt, koja ga je potpuno ispunila, više ne bijaše živo vrelo inspiracije. Preplavivši ga potpuno, ona je u njemu mogla još samo roditi nijemi plač i muziku – Riječ je bila ugašena... Pjesnička pustolovina završena“ (Matković, 2006: 96). Svjestan izuzetne stvaralačke i ljudske vrijednosti Viktora Vide, Ivo Lendić

komentira pjesnikovu smrt: „On je pao pod kosom smrtni kao puni zreo klas, on je pao kao borac, fizički iscrpljen i skršen, na fronti hrvatskog rodoljublja i kulture, što je drži hrvatska emigracija u pravednom ratu, što ga hrvatski narod vodi za svoju slobodu i državnu nezavisnost. Iza sebe, osim hrpe knjiga, ne ostavlja materijalnih dobara; u tom je pogledu bio siromah ali je poginuo duhovno bogat s hrpom kulturnih vrijednosti, koje je stvarao pod najtežim okolnostima života u emigraciji. Umro je kao duhovni kapitalist“ (Lendić, 2013: 71). Lendić zna da je samoubojstvo ‘nekršćanski’ čin. Ipak, nastoji razumjeti i ne osuditi nesretnoga Bokelja: „Sam Bog zna kako su tekli njegovi posljednji časovi. U međuvremenu, sjetimo se Kristovih riječi: Ne sudite i molimo se za njegovu dušu!“ (Lendić, 2013: 73). Naglašujući bezdomnost hrvatskih emigranata i gubitak životnoga smisla, Maruna nastoji shvatiti Vidinu životnu odluku: „(...) samoubojstvo Viktora Vide bilo je samo logičan završetak njegova biemigrantskog statusa i siguran dokaz o njegovoj angažiranosti i njegovoj nemoći pred našim emigrantskim, i ne samo emigrantskim općim besmisлом“ (Maruna, 2006: 81). Vinko Nikolić o smrti Viktora Vide kaže: „Izubijan nemilim usudom, u smrti je tražio oslobođenje. U prokislo jesensko jutro, u nedjelju 25. rujna 1960., u 9.15, krenuo je pjesnik u susret Smrti, s kojom se je suočio pod užasnom krinkom zasopljene, užarene lokomotive, i golemo svijetlo oko zauvijek je ugasilo modre oči vidovnjaka divnih pjesničkih svjetova, bila je po svijetlim tračnicama prolivena nesmirena krv još jednog nesretnog hrvatskog bohema, daleko od dragog zavičaja... Okrutno je bio pregažen još jedan ispaćeni hrvatski život...“ (Nikolić, 1996: 295).

Gorki kruh samoće zapeo je, dakle, u grlu Viktora Vide. Vrelo s kojega je pio presušilo je. Potrošene su teme, jezik je onemoćao, iscrpio se i potrošio pa je i tjelesna egzistencija postala besmislena i Vida je svojevoljno otišao u smrt.

6. Nastavljač tradicije i modernist

Vida je bio učeni pjesnik. Učio je od drugih, ali je ostao svoj. Nije „dopustio da tuđi utjecaji nadvladaju njegov osobni ton.“ (Milićević, 1994: 275). „Doduše, Vida je još u Zagrebu bio čuo za Ungarettia, drugujući s Tinom Ujevićem, koji je nakon stanovitih Kranjčevićevih pjesama bio prvi vjesnik modernoga lirskog izraza intelektualističko-hermetičkog smjera u hrvatskoj lirici. U Zagrebu je čuo govoriti o njemačkom ekspresionizmu, o francuskim pjesničkim školama, simbolizmu, kubizmu, impresionizmu, neoobjektivizmu, ultramodernizmu, nadrealizmu, dadaizmu, humorizmu,

unamizmu, kreacionizmu i t. d. Još su se gutali Matoševi feljtoni o tim literarnim pravcima. A Tin je čitao i suvereno pričao mladim pjesnicima po zagrebačkim gostionicama. U Italiji se Vida bacio na strastveno čitanje talijanskih pjesnika i proučavanje strukture modernoga lirskog izraza i sadržaja“ (Lendić, 2006: 14).

Govoreći o modernoj lirici, Lendić naglašava napetost između pjesnika i okoline te ističe da je u njoj „prigušen svaki osjećaj humanosti. Moderna se lirika (...) dehumanizira i depersonalizira. Depersonalizacija počinje već s Baudelaireovom lirikom, da se što dalje sve više akcentuira, dok nismo konačno došli do suvremenih nadrealista te do ostalih predstavnika suvremene evropske lirske poezije. Lirika postaje ekrazit za razbijanje realnosti suvremenog svijeta i društva. Revolucionizira se do nihilizma i gubi ekvilibrij“ (Lendić, 2006: 16). Lendić spominje još jednu značajku moderne poezije: „Dehumanizacija se manifestira u napuštanju naravnih čuvstvenih stanja. Degradira se dostojanstvo čovjeka. Čovjek se namjerno prikazuje u takvom osvjetljenju, kakvo najviše može doprinijeti da čovjek prestane biti čovjekom. Estetski užitak dovodi do kulta ružnoga, do nemilosrdnog humora koji ruši“ (Lendić, 2006: 17).

Dio Vidina opusa pripada, dakle, hermetizmu čije su značajke rijetki opisi (tek da se izrazi raspoloženje), redukcija riječi; elementi halucinogenog, nejasnog i mračnog, slikovitost i sažetost.

Boris Maruna objašnjava pojavu hermetizma, ali i odricanje našega pjesnika od toga književnog smjera: „Hermetizam je kao literarni smjer čisto talijanska pojava, izvan domovinskih granica, poput ekspresionizma, koji se javlja u Njemačkoj, pred Prvi svjetski rat, također kao odraz krize nacionalnog duha, hermetizam nikada nije uhvatio korijena i stekao značajnijih pristaša. Njegova forsirana hermetičnost (namjerno stvaranje zbrke) razumljiva je, ako hermetizam shvatimo kao unutrašnju migraciju pjesnika, bijeg iz stvarnosti, kao mogući način protesta u Mussolinijevom fašizmu. Nakon rata, kad su nestali uzroci, zbog kojih je rođen, hermetizam postao je bespredmetan. Salvatore Quasimodo ga se odriče već 1945.“ (Maruna, 2006: 77).

I Lendić prepoznaje značajke hermetizma u Vidinu pjesništvu te ističe „da je ovaj prognani i tragično poginuli hrvatski pjesnik, prvi od mlade generacije hrvatskih pjesnika, uspio podignuti strukturu svoga lirskog izraza do pjestala, na koji se uzdigao izraz suvremene lirske poezije na Zapadu, a da se ipak nije izgubio u šipražju (ustvari intelektualističkih, a ne osjećajno-fantazijskih) ekstravagancija i skoro apsolutne nejasnosti modernih pjesničkih realizacija i u okviru pjesničkih škola i struja koje su zapravo, i to sve redom, jednako daleko od Baudelairea, iako se uporno na njega pozivaju

kao na svog praoca (Lendić, 2006: 20). Ipak, Lendić naglašuje da je Vida „bio i preveć čovjek i pjesnik, a da bi mogao stvarati depersonaliziranu i dehumaniziranu poeziju.“ (Lendić, 2006: 21). Napokon, Lendić Vidu drži vjesnikom antihermetizma u hrvatskom pjesništvu: „S ponosom možemo ustvrditi, da je Vida, prešavši iz faze čistoga lirskog impresionizma, jedne pjesničke škole, koja se legitimno smije pozvati na Baudelaire-a, a koja se u novijoj hrvatskoj lirici manifestirala u ‘gričevcima’ (Matoš, dva Polića, Wiesner, Tin) u umjereni hermetizam, postao prva lastavica pozitivne antihermetičke reakcije u hrvatskom lirskom stvaranju“ (Lendić, 2006: 21).

Viktor Vida neumorno je tragao za vlastitim pjesničkim izrazom. Bio je otvoren modernim utjecajima, učio je od drugih, okušao se u impresionističkom izričaju, zašao je u područje hermetizma i antihermetizma. Snagom svojega duha prokrcio si je jedinstven put i postao tematski, jezično i stilski prepoznatljiv, vrijedan poštovanja i divljenja. Shvatio je suvremene tijekove svjetske književnosti te se uklopio u njih ne gubeći vlastitost i posebnost.

7. Egzistencijalne zebnje i eshatološke vizije

Vida je u tuđini osjećao nepotpunost, ograničenost i prolaznost života. Bio je tjeskoban i pun zebnje. Suosjećao je s egzistencijalnim patnjama suvremenog čovjeka. Spas je nalazio u evociranju idiličnih slika zavičaja i djetinjstva.

Od prvih objavljenih pjesama u Vidinoj su poeziji razvidni zavičajni, motivi smrti i religiozni motivi. Vida dotiče sudbinu maloga čovjeka (u pjesmama *Bokelji putuju*, *Lađari*, *Boka*). Boka kotorska – *dika od Hrvata* (Kačić) živi u sjećanjima tragičnoga Bokelja. U njemu stanuju zavičajne slike: borovi i more, galebovi i zvijezde. Slika bijedu Bokelja koji napuštaju svoj rodni kraj *Bokelji putuju*). Raznježen je ljubavlju prema Boki. Spominje groblja pored mora, čemprese, gradiće u kojima je ugodno sanjariti. Vraćanjem zavičaju Vida nastavlja hrvatsku i europsku pjesničku tradiciju: „Od naših renesansnih i baroknih pjesnika iz Južne Hrvatske pa sve do pjesnika i pisaca 20. stoljeća krajoliku se stalno prilazilo pažljivo i s ljubavlju. Od 16. do 18. stoljeća krajolik je ponajviše bio izmišljen, stiliziran, krajolik izmaštan, poglavito prema nekim literarnim konvencijama. Tijekom 19. i 20. stoljeća u hrvatskoj se prozi i poeziji opisuju uglavnom naši zbiljski pejzaži“ (Dekanović, 1993: 10).

Bokelj osjeća svoju „rasutost“ u tuđini, tuguje za izgubljenim zavičajem, za rodnom kućom, djetinjstvom i mladošću. Muči ga nostalgija za Bokom

(u pjesmama *Sanak pod tvrđavom*, *Zbogom, kućo bijela*, *Žara*, *Vrt u Perastu*, *Ex voto*, *Majka*). Gubitak zavičaja uzrok je njegova klonuća, gorčine i egzistencijalne zebnje.

Viktor je Vida u Argentini bio stvaralački veoma plodan. „Činjenica da je u Argentini iz njega provalilo sve ono što se godinama taložilo u njemu te je počeo ustrajno pisati iz dana u dan, kao da mu se žuri staviti na papir cijelo svoje unutrašnje bogatstvo. Možda je do toga došlo zato što je bio spoznao da je konačno, nakon tolikih priprema, pronašao svoju pravu riječ i pravi glas, s pomoću kojega će se na dostojan način iskazati, a možda je djelovalo i to što je uvidio da mu je još jedino poezija preostala, kao konačno pribježište i duhovna utjeha, te se sav predao čitanju i pisanju stihova“ (Milićević, 1994: 276.)

U dalekim se argentinskim bespućima Vida sjeća ne samo užeg zavičaja nego i stare Europe (pjesma *Sjećanje na Europu*), svjestan dubokog kulturnog i civilizacijskog pečata koji je ona utisnula u nj.

Vida je u Južnoj Americi pisao o novome krajoliku, ali su snažnija sjećanja na bokokotorske crkvice, mediteransko sunce, more i stijene. Razapet je između okrutne stvarnosti i sjećanja na zavičaj. Razdiran je samoćom, tugom, patnjom i bolju. Nije se snašao u novoj sredini. Ispaćen i samotnan, evocira uspomene iz djetinjstva, grozničavo se bori za opstanak.

Smrt je također cijeloga života bila Vidina omiljena tema. O njoj piše već kao maturant u *Poslanici mrtvog* (1932.). U atmosferi smrtne tišine, mrtvila i crnila smrt mu je draga te drži da ona čovjeku daje dublji smisao. Smrt tematizira i u brojnim drugim pjesmama: *Smrt u gradu Stonu*, *Pjesma o smrti i preobražaju*, *Večernji posjetilac*, *Groblje pored mora*, *Otrovane lokve*, *Elegija*, *Samoća*, *Mrvo vrijeme*. U smrti prepoznaje dimenziju vječnosti, izbavljenje i vječni mir. Unamunov je *Epitaf* oduševio Vidu pa ga je preveo na hrvatski jezik:

Spremi me, vječni Oče, usred Tvojih grudi u otajni dom,
Tamo ću snivat, jer sam skršen od teške borbe sa zlom.

Slično kao i Šimić, smrt gleda u svakome čovjeku. Prihvaća je mirno, u religioznome ozračju. U njoj ne vidi kraj, nego početak.

U pjesmi *Otrovane lokve* govor o smrti ima sarkastičan prizvuk:

Pokojni u prvoj noći suočenja
Grohotom se smiju,
Da su bili nasamareni životom.

Vinko Grubišić u Vidinim pjesmama još intenzivnije od motiva smrti zamjećuje govor o zasmrcu: „Kad je riječ o smrti u ovim pjesmama, a to je veoma često, onda se Vida najčešće pokazuje s one druge sablasne strane, iz svijeta okamenjenih sjena, iz beztežja sasute mjesečine i rasprele tišine. Velovi mjesečine su zapravo tek odvod u inostvarnost, napomenak da se ne radi o daljinama nego da smrcu počinjemo od sebe. U jednoj pjesmi mjesečina će biti crna, što i nije čudno, znamo li da je crna boja intenziviranje smrti, odsjaj njezina prokukljaja kroz život, dok je bijela boja, bjelina, upravo smirenost, poravnjanje na kojem mogu počivati trajanja Smrti. Smrt kao događaj, kao odlaganje vremena i odlazak u bezvremenost očito je manje pjesnika zaokupljala od zasmrcu, od pretvorbe u zvijezde i u skamenjivanje sjena, od izasmrtnih trajanja“ (Grubišić, 2006: 137).

Ocjenjujući značaj V. Vide u novijoj hrvatskoj poeziji te analizirajući elemente intime, osobito motiv smrti u Bokeljevu pjesništvu, Marijan Matković tvrdi: „Ipak hrvatska novija poezija ne poznaje pjesnika u čijem je djelu u tolikoj mjeri ugrađena njegova intima, ne poznaje tako čitljivu potresnu poetsku ispovijed kao što je čitamo u hermetičkim stihovima nesretnog emigranta Viktora Vide. I ne samo da se u tim pjesmama odrazuju životne težnje, prigušene boli, zasanjene uspomene, idealizirano djetinjstvo čarobnih idila – nego i smrt. Smrt u svim vidovima, ponajčešće smrt izbaviteljica. Smrt koju patnik treba samo poželjeti (Matković, 2006: 86).

Vida u svojim pjesmama često spominje Boga. Traži ga, postavlja mu pitanja, nerijetko zamjećuje njegovu odsutnost. U prvoj stvaralačkoj fazi (do odlaska u inozemstvo) kritički je raspoložen prema vjeri i crkvi. Vida se očito borio s Bogom. Približavao mu se i udaljavao se od njega. U prvoj stvaralačkoj fazi kritizira materijalno bogatstvo bokeljskih crkava dotičući tako i socijalnu problematiku (*Bokelji putuju*). Ironičan je i sarkastičan glede paljenja svijeća pred freskom Naše Gospe (*Da pljačka bude bolja*). Kasnije prihvaća tradicionalnu religiooznost. U drugoj stvaralačkoj fazi čezne za Bogom, intenzivno ga traži, shvaća da je Bog skriven. Vjeruje da ga Bog prati na njegovim putovima, da je ipak s njim. Vidina razmišljanja o smrti nerijetko se prepleću s motivima bogotraženja, i Božje skrovitosti. U njegovim su pjesmama također prisutne biblijske (osobito starozavjetne) teme i eshatološke vizije.

U pjesmi *Večer navještenja i noć* Vida tematizira misterij utjelovljenja, a biblijske su teme vidljive i u triptihu *Poklonstvo kraljeva, Pokolj nevinih i Bijeg u Egipat* te u pjesmama *Proroci, Ex voto, Gorući grm* i drugima.

U pjesmi *Elegija* Bog je prividno odsutan:

Zemlja se žuti od mjesečine,
Obasjane snijegom i tišinom,
U dnu neba, duboko,
Deus absconditus
Među ledenim cvjetovima.
I u pjesmi *Otrovane lokve* spominje se skroviti Bog:
Gdje si? Da uneseš malo stege
U ovu zbrku krvi i htijenja:
Sitnu krijesnicu
U pokošenu travu.
Noćas si bio skriven
Iza hladno vedrih zvijezda.
Ništa se od tebe nije vidjelo,
Samo ti se naslućivao sjaj.
Skroviti Bože!

U pjesmi *Samoća* tuži se Gospodinu da se osjeća poput „zapuštenog perivoja“, a u pjesmi *Jesen u Umbriji* razvidni su odjeci franjevačke duhovnosti.

Pišući o smrti Vida dotiče i temu anđela (koji dolaze u svjetlosti), glasnika, čovjekovih tješitelja, pomagača i zaštitnika, posrednika između Boga i čovjeka.

Božidar Petrač zamjećuje prepletanje biblijske i klasične tradicije u Vidinu pjesništvu: „Viktor Vida slijedio je tradiciju hrvatskoga pjesništva prožetu biblijskom topikom i motivima, ali je kao Mediteranac i poklonik staroga grčkoga i helenskoga duha često znao posegnuti i za antičkom mitologijom i drevnim mitovima Sredozemlja, pa su njezini motivi (Odisej, Itaka, Orfej, Minotaur) česti gosti njegove lirike“ (Petrač, 2006: 108).

Viktor Vida neumorni je bogotražitelj. Kritizira negativne pojave u Crkvi (pohlepu, materijalizam, zlorabu vjere). Bori se s Bogom, postavlja mu pitanja; njegovi su mu naumi nedokučivi i nejasni. Zamjećuje njegove intervencije u čovjekovu životu. Iako Bog šuti, Vida je uvjeren da ga ne zanemaruje. Vjera pomaže Vidi nositi tegobni životni križ. Usprkos nedaćama, vjeruje u Božje milosrđe.

Sazrijevajući, Vida se sve više, tiho i nenametljivo, približava Bogu, naziva ga Ocem, razgovara s njim. Neko vrijeme Vida odolijeva životnim teškoćama, a onda ipak popušta. Umoran od života, spoznaje njegov besmisao i oduzima si život.

8. Stilska posebnost i jedinstvenost

Spomenuli smo da je Vidu teško svrstati u koju stilsku formaciju. U dijelu svojega opusa blizak je gričanima i hermetičarima. Kritičari nalaze poveznice Quasimoda i Vide: motiv smrti, gubljenje uporišta, osjećaj tjeskobe, sjete i iskorijenjenosti, nalaženje utočišta u poeziji i nevinosti prirode. Dijelom svojega opusa priklanja se hermetizmu, ali postaje i prvim vjesnikom antihermetizma u hrvatskome pjesništvu. Mnogi mu priznaju osebujnost i drže ga iznimnim talentom.

Božidar Petrač zamjećuje da Vidino pjesništvo odražava ritam promjena u hrvatskome pjesništvu 20. stoljeća: „Viktor Vida je u svojoj poeziji iz svoje izoliranosti i iskorijenjenosti naslutio i najvećim dijelom artikulirao sve aporije kroz koje je prolazilo hrvatsko pjesništvo XX. stoljeća. Sav nemir i sva tjeskoba što osobito dođoše do izražaja, neposredno nakon rata, kasnih četrdesetih i pedesetih godina, progovoriše iz Vidine osamljenosti i gorkoga emigrantskog iskustva“ (Petrač, 2006: 100).

Ocjenjujući Vidino stvaralaštvo i razmišljajući o utjecajima na nj, B. Petrač zaključuje: „Sve u svemu, Viktor se Vida kao pjesnik samoće i svojevrsnih onkrajnih elegija, dvostruki emigrant (i Hrvatske i hrvatske emigracije, na zemljovidu suvremenoga hrvatskoga pjesništva pokazuje kao nezaobilazno, vrijedno i veliko pjesničko ime. Poseban i izvoran talent koji je teško svrstati u neki od pjesničkih pravaca. Ako je po strukturi stiha jednim dijelom blizak ‘gričanima’, Ujeviću, Wiesneru, N. Poliću ili F. Alfireviću, drugim dijelom velikanima pjesničke riječi, Rilkea, Valeryja, Eluarda, Ungarettija ili Quasimoda, uspio je zadržati svoj individualni pjesnički rukopis. Od trepeze života nije mu ostalo drugo osim uspomena i gorkoga kruha samoće“ (Petrač, 2006: 109).

S jedne strane skladno uklopljen u hrvatsku pjesničku tradiciju, a s druge držeći korak sa suvremenom europskom poezijom, V. Vida ostao je originalan, prepoznatljiv i svoj.

9. Zaključak

Viktor Vida pjesnik je „smrti, samoće i egzistencijalne zebnje“ (Petrač), „utjelovljenje Ovidija koji čezne za domovinom“ (Leinchhardt), „mračni Orfej smrti i zavičaja iz prekoceanske tuđine (Matković). U njegovim se stihovima zrcali njegova osobna životna drama. Prve su mu pjesme katkad patetične i buntovne, neke pod impresionističkim utjecajem gričana, a ‘prognaničke’ su mu pjesme nostalgične, nerijetko hermetične, prepune čežnje za Bokom i za smirenjem u smrti.

Lendić ističe da je Vida „znao opaziti i poetski sublimirati mrava na zemlji i anđela na njihovim tajanstvenim putanjama. Ali potrebno je na koncu upozoriti, kako idejna koncepcija nije toliko važna u lirici Viktora Vide. Važnija je činjenica, da je tragično postradali pjesnik pod najtežim životnim okolnostima stvorio poeziju, kroz koju će i nakon tjelesne smrti ostati u hrvatskoj književnosti“ (Lendić, 2006: 26).

Marijan Matković o njegovoj vrijednosti sudi: „Odviše je osebujan a da bi bio sličan bilo kome, ali se i takav samosvojan skladno uklapa u hrvatsku noviju poeziju kojoj njezina mnogozvučnost nije samo karakteristika nego i ljepota“ (Matković, 2006: 97).

Vida nije samo jedan od najboljih hrvatskih emigrantskih pjesnika, nego je i jedan od ponajboljih hrvatskih pjesnika uopće. Njegovo je pjesništvo oplemenilo hrvatsku duhovnu liriku kršćanskoga nadahnuća pa ćemo se složiti s Branimirom Donatom koji je i te kako svjestan značaja Vidine zvijezde na hrvatskom pjesničkom svodu: „Vidin se lijepi i u književnom smislu doista plemenit duh odmah uspeo na maleno nebo novije hrvatske književnosti, gdje boravi u malom, ali probranom općinstvu pravednika i blaženika pera, obasjan svjetlošću duhovnosti svoga književnog djela.“ (Donat, 2006: 132).

Nećemo pogriješiti ustvrdimo li da je književnopovijesna nepravda ispravljena te da se Viktor Vida, pjesnik i prognanik, bogotražitelj i patnik, hipersenzibilni i suptilni Bokelj, nemirnik i tjeskobnik vratio svojoj matičnoj kulturi i uljudbi te da se pridružio rijeci hrvatskih zaslužnika koji su doživjeli posmrtno priznanje.

Literatura

- Bošković, Ivan. 2013. Poetska uporišta Vidina književnog identiteta. *Croatica et Slavica Iadertina*, 1 (9): 223-23 9.
- Dekanović, Ivo. 1993. Osebujni svijet Boke kotorske: Frano Alfrević i Viktor Vida kao tumači prirode i ljudi svoga kraja. *15 dana* 1 (36): 8-12.
- Dekanović, Ivo. 2002. Viktor Vida i Ljubo Wiesner. *Forum* 1-3 (41): 380-385.
- Donat, Branimir: 2006. Iz pretinca uspomena. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Franičević, Marin. 2006. 16 pjesama Viktora Vide. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Gazzari, Tonko. 2006. Estetska analiza poezije Viktora Vide. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.

- Grubišić, Vinko. 2006. Viktor Vida (1913 – 1960). U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Katalenić, Zvonimir. 2006. Sužanj i pobjednik vremena. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Kolar, Mario. 2013. Vidin povratak u domovinu. *Hrvatska revija* 4 (13): 65-67.
- Kordić, Lucijan. 2006. Viktor Vida – pjesnička vizija osobe. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Kupareo, Rajmund. 2006. Poezija Viktora Vide. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Leichhardt, Thor Einar. 2014. Duhovna Hrvatska Viktora Vide. <<http://blog.vecernji.hr/thor-einar-leichhardt/duhovna-hrvatska-viktora-vide-5054>>. (Pristupljeno 18. listopada 2014.).
- Lendić, Ivo. 2006. Viktor Vida i njegova poezija. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva. *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Lendić, Ivo. 2013. Tragična smrt Viktora Vide. *Hrvatska revija* 4 (13): 61-73.
- Maruna, Borislav. 2006. Dvostruki emigrant ili principe constante in exilio. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Matković, Marijan. 2006. Viktor Vida, Orfej iz tuđine. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Milanja, Cvjetko. 2013. Viktor Vida – kazna jezikom. *Hrvatska revija* 4 (13): 58-61.
- Milićević, Nikola. 1994. Viktor Vida. Uz 80. godišnjicu rođenja. *Forum* 3-4 (33): 273-277.
- Nikolić, Vinko. 1996. Viktor Vida – bilješke za životopis. U: *U službi domovine*. Ivan Rodić, prir. Zagreb: Školske novine – Pergamena.
- Nikolić, Vinko. 2006. Zadnji zbogom Viktoru Vidi. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Petrač, Božidar. 1992. Središnje teme u pjesništvu Viktora Vide. *Kolo* 4 (2/150): 360-365.
- Petrač, Božidar. 2006. Viktor Vida – pjesnik sjećanja i samoće. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Rogošić, Mirko. 2006. Poezija Viktora Vide. U: *Književna kritika o Viktoru Vidi*. Branimir Donat, ur. Zagreb: Dora Krupićeva.
- Šimundža, Drago. 1987. Viktor Vida ili sužanj vremena. *Crkva u svijetu* 2 (22): 51-66.

- Šimundža, Drago. 2005. *Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vida, Viktor. 1992. *Duhovna Hrvatska. Poezija*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor MI.
- Vida, Viktor. 1971. *Otrovane lokve*. Zagreb: Centar za kulturu Narodnog sveučilišta grada Zagreba.
- Vida, Viktor. 1995. *Kruh samoće*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Vida, Viktor. 1994. *Izabrane pjesme*. Zagreb: Erasmus naklada.
- Vida, Viktor. 1997. *Otključana škrinjica. Eseji, kritike, feljtoni, polemike*. Zagreb: Dora Krupićeva.

Existential, Spiritual and Eschatological Horizons of Viktor Vida

Poet, essayist, critic and translator Viktor Vida (1913-1960) was one of the best and most distinguished poets of Croatian emigration. He suffered an unenviable fate, his sensibilities marked with a tragic perception of life and his own life with hardships. His poetry is thematically diverse, multi-layered and complex. His chosen themes focused on the homeland, the events from the Bible, the hidden God, angels, existential angst and death. Vida's "homeland" and "immigrant" phases feature the following motifs: nostalgic memories of childhood and home city of Boka, identifying the lyrical subject with the native landscape as a cultural and ontological category; fate of a refugee, life's hardships, loneliness, suffering, restlessness and anxiety of the lyrical subject, maladjustment to the landscape of Argentina; feeling of disconnection, uprootedness, dissociation and melancholy of the lyrical subject; search for the identity which has become unmoored in a foreign land; life and death, longing to transcend transience; religious thoughts, experiences and allusions, biblical associations, suffering and Christian compassion, quiet confidences and doubts, objection to the Heaven's silence; mysterious and hidden God, God as the sole interlocutor of a troubled individual, thanksgiving and humility before God; transcendence and eschatological visions. One can detect influences of impressionism and hermeticism in Vida's poetry. With his existential themes, broad spiritual horizons, religious inspirations, Christian eschatological motifs and religiously quiet confidences, Viktor Vida greatly enriched not only the religious, but also the entire Croatian poetry.

Keywords: homeland, death, tragic perception of life, biblical motifs, hidden God